

А. Задоя,
*доктор економічних наук, професор,
Університет імені Альфреда Нобеля,
м. Дніпро (Україна)*

ЧИ МОЖЕ БРІКС СТАТИ ЕКОНОМІЧНИМ ІНТЕГРАЦІЙНИМ ОБ'ЄДНАННЯМ?

В останні роки БРІКС привертає до себе підвищену увагу через його розширення та нові ініціативи, спрямовані на створення альтернатив впливовим міжнародним структурам, таким як Міжнародний валютний фонд та Світовий банк. Метою нашого дослідження є оцінка можливостей БРІКС перетворитися на міжнародне інтеграційне об'єднання, яке було б здатне не тільки на прийняття певних політичних рішень, але й на зближення економік країн-учасників та формування нового типу міжнародних економічних утворень. Аналіз показав, що існує цілий ряд вагомих перепон, які у найближчому майбутньому роблять малоймовірним суттєві інтеграційні процеси у рамках БРІКС. Це пов'язане з неінституційним характером цієї організації, надзвичайно різноманітним її складом, що породжує відмінності цінностей та інтересів, а також з відсутністю тісних економічних зв'язків між країнами-учасниками.

Ключові слова: БРІКС, економічна інтеграція, Новий банк розвитку, зовнішня торгівля

In recent years, BRICS has attracted increased attention due to its expansion and new initiatives aimed at creating alternatives to influential international structures such as the International Monetary Fund and the World Bank. The purpose of our research is to assess the BRICS's ability to transform into an international integration association that would be capable not only of making certain political decisions, but also of bringing the economies of the participating countries closer together and forming a new type of international economic entities. The analysis showed that there are a number of significant barriers that make significant integration processes within the framework of BRICS unlikely in the near future. This is due to the non-institutional nature of this organization, its extremely diverse composition, which gives rise to differences in values and interests, as well as the lack of close economic ties between the participating countries.

Keywords: BRICS, economic integration, New Development Bank, foreign trade

Сьогоднішній світ – це світ об'єднань: тимчасових і більш-менш постійних, регіональних і трансконтинентальних, формальних і неформальних... Одинакам складно виживати, тим більше досягати успіху. От і шукають країни друзів, партнерів, тимчасових попутників. Можна назвати десятки міжнародних об'єднань, які сформовані на різних принципах та з різною метою. Деякі з них існують десятиліттями та реально впливають на стан світового господарства та світову політичну ситуацію. Інші ж виникли не помічено і так же не помічено зникли, не залишивши сліду в історію. Усе це є формами прояву загальних інтеграційних та дезінтеграційних тенденцій, які діють у сучасному світі [1].

Останнім часом дослідники, політики, оглядачі та пересічні громадяни підвищену увагу приділяють міжнародній організації, яка має назву БРІКС. З одного боку, після тривалого періоду стабільності складу цієї організації спостерігається рух на її розширення. Кількість членів уже зросла за межі тих країн, які утворили назву цього об'єднання (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південна Африка). З іншого боку, з'являються нові ініціативи та амбіції, реалізація яких може вплинути на сучасний світовий порядок. Тому процеси, що відбуваються, потребують оцінки з точки зору їх суті та перспектив.

Метою нашої роботи є оцінка можливостей БРІКС перетворитися на міжнародне інтеграційне об'єднання, яке було б здатне не тільки на прийняття певних політичних рішень, але й на зближення економік країн-учасників та формування нового типу міжнародних економічних утворень.

Вітчизняні та зарубіжні науковці приділяють досить велику увагу потенціальним можливостям та реальним досягненням країн-членів БРІКС. Так, Шкурат М.Є., Савченко М.В. та Носачов Є.О. дають оцінку ролі цього об'єднання у світових обсягах виробництва, торгівлі та інвестицій і високо оцінюють потенціал впливу на світову економіку [2]. Чернишова Л.О. вважає БРІКС «новим форматом інтеграційного об'єднання». Разом з тим, вона попереджає, що в умовах «поглиблення фактичної різновекторності інтересів країн-учасниць БРІКС може призвести до того, що організація стане просто майданчиком для переговорів, а не реальним механізмом співпраці» [3]. Вакарчук К.В. аналізує різні сценарії перспектив для БРІКС та можливостей впливу цієї організації на формування нового світового порядку [4].

Тематика БРІКС особливо після його розширення та напередодні чергового саміту широко висвітлюється й зарубіжними дослідниками. Так, Stewart Patrick вважає, що «з додаванням нових членів у БРІКС+ група держав, що розвиваються, стане більш репрезентативною у всьому світі, але також зіткнеться з більшими внутрішніми розбіжностями» [5]. Досить цікавим є дослідження перспектив та проблем економічної інтеграції в

рамках БРІКС, проведене науковцями Мельбурнського університету, у якому автори розглядають цілий ряд ініціатив цієї організації та хід їх реалізації [6].

Разом з тим, ситуація постійно змінюється, особливо у зв'язку з розширенням альянсу та зміною геостратегічного порядку. Тому аналіз саме інтеграційних перспектив БРІКС залишається актуальним.

Перш за все, слід звернути увагу на особливий тип міжнародних інститутів, до якого належить БРІКС. У найзагальнішому вигляді виділяють два типи організаційних форм співпраці на міжнародному рівні: інституційні та неінституційні структури. Якщо перші є формально оформленими міжнародними організаціями, які мають чітко визначені органи управління, статuti та постійні механізми взаємодії між учасниками, то другі не мають постійної організаційної структури або чітко визначених органів управління; вони зазвичай функціонують на основі неформальних домовленостей та співпраці. Типовими прикладами перших є Організація Об'єднаних Націй чи Європейський Союз. До других належать, зокрема, G7 та G20. БРІКС є неінституційною структурою: вона не має ні головного офісу, ні статуту, ні постійно діючих органів управління. І цю особливість обов'язково слід враховувати, оцінюючи інтеграційний потенціал організації.

Цікаво, що термін БРІС (перша назва організації) з'явився задовго до її створення і його поява не була ініційована майбутніми учасниками. Рішення про створення організації було прийнято Бразилією, Росією, Індією та Китаєм у 2006 р. Кількома роками пізніше до організації долучилася Південно-Африканська Республіка, що і дало організації її сучасну назву. Наступне розширення організації відбулося у 2024 р. (Таблиці 1). Вона удвічі збільшила кількість своїх членів, що дає підстави дослідникам називати її нині БРІКС+ [5].

Таблиця 1

Етапи формування сучасного складу БРІКС

Рік	Країни-учасниці
2006	Бразилія, Росія, Індія, Китай
2011	Південно-Африканська Республіка
01.01.2024	Єгипет, Іран, ОАЕ, Саудівська Аравія, Ефіопія

Подальше розширення БРІКС очікувалося під час 16 саміту організації, який відбувався 22-24 жовтня 2024 р. Однак офіційно об'явленого розширення не відбулося. Зате з'явився новий статус країн: країни-партнери. Сьогодні цей статус мають 13 країн: Алжир, Білорусія, Болівія, Куба, Індонезія, Казахстан, Малайзія, Нігерія, Тайланд, Туреччина,

Уганда, Узбекистан, В'єтнам. Більшість з них подали заявку на вступ до БРІКС. Однак увесь цей перелік не можна розглядати як резерв на розширення, оскільки вони заявили, що обмежаться лише статусом спостерігача (наприклад, Казахстан).

Остання хвиля розширення БРІКС дещо змінила загальні позиції цієї організації у світовому господарстві (Таблиця 2). Загальний ВПП організації до розширення у 2023 р. (розрахований за поточним курсом долара США) становив 25 917 млрд. дол., що було менше відповідного показника США (27 361 млрд дол.). Після розширення скупний ВВП БРІКС зріс до 28 450 млрд дол. і становить 27% світового ВВП.

За прогнозами дослідників питома вага БРІКС у світовій економіці буде й надалі зростати через випереджаючі темпи збільшення ВВП. При цьому порівнюють БРІКС з G7 та роблять висновок, що остання поступиться першістю. Однак, на наш погляд, таке порівняння є не зовсім коректним. Події останніх років показали, що перед обличчям загрози «колективного Захід» може виступати як єдине ціле. Тому для оцінки ролі «колективного Заходу» та «колективного Сходу» (або як інколи говорять Півночі та Півдня) варто порівнювати хоча б спільні показники США та Європейського Союзу. У цьому випадку навіть після розширення сукупний ВВП БРІКС становить лише 2/3 показника США та ЄС. Тому оцінка потенціалу БРІКС як рівноправного економічного конкурента країнам розвиненої демократії, на наш погляд, є дещо перебільшеною.

Таблиця 2

Основні економічні показники країн-членів БРІКС у 2023 р.*

Країна	ВВП (млрд дол. США, за поточним курсом))	ВВП на душу населення (дол. США, за поточним курсом))
Бразилія	2 173	10 044
Росія	2 021	13 817
Індія	3 550	2 485
Китай	17 795	12 614
ПАР	378	6 253
Єгипет	395	3 513
Іран	402	4 503
ОАЕ	504	52 977
Саудівська Аравія	1 068	28 895
Ефіопія	164	1 294
Світ в цілому	105 440	13 138

Розраховано за: [7]

Досить часто дослідники (а особливо політики, які переслідують ті чи інші цілі) для проведення співставлень використовують показники, розраховані на основі паритету купівельної спроможності (ПКС). На наш

погляд, це не зовсім обґрунтований підхід. По-перше, самі автори розрахунку ПКС з Світового банку попереджають, що таке використання цього показника не може дати точних результатів та не рекомендують його використовувати для співставлення економік та розрахунків темпів зростання. Складність визначення ПКС не дозволяє уникнути певних помилок та неточностей [8]. По-друге, останній раз ПКС розраховувався для 2021 р. Співвідношення ж цін у різних країнах докорінно змінилося за останні роки. Тому використання застарілого показника призводить до отримання викривлених даних.

Є ще кілька обставин, які слід враховувати при аналізі потенційних перспектив БРІКС як можливого інтеграційного об'єднання. Серед них виділимо наступні:

1. За період майже 20-літнього існування БРІКС виступав з цілим рядом ініціатив. Частина з них була успішно реалізована. Чи не найпродуктивнішою виявилася ідея створення Нового банку розвитку, яка була втілена у життя у 2015 р. (New Development Bank, NDB). З фінансовою спроможністю на сьогоднішній день 32,8 мільярда доларів, NDB пропонує фінансову допомогу для інфраструктурних проектів і проектів сталого розвитку не лише в країнах БРІКС, а й в інших країнах з економікою, що розвивається [6]. Звичайно, такі обсяги фінансування є відносно не великими (сума кредитів, які надав NDB майже за 10 років діяльності становить приблизно третину того, що Світовий банк видає за 1 рік). Однак особливість діяльності банку полягає у тому, що він видає кредити у валюті країни-позичальника. А це уже означає, що насправді з частини світового фінансового ринку відбулося витіснення долара. І з цим слід рахуватися. І нехай на сьогодні NDB дещо нагадує «велику касу взаємодопомоги», куди країни-учасниці вносять свої кошти, а потім отримують кредити для вирішення певних оперативних проблем, його діяльність може послужити прикладом можливо перебудови світових фінансових відносин.

Менш результативними виявилися інші ініціативи. Так, була запропонована ідея створення Фонду резервних валют БРІКС (Contingent Reserve Arrangement, CRA). Ідея полягала у створенні резервного фонду для стабілізації національних валют країн БРІКС у разі фінансових криз. Про створення Фонду було оголошено у 2014 р., але його практичне застосування залишається обмеженим, і його роль не стала такою значущою, як сподівалися.

Також обговорювалась ідея створення єдиної валюти або платіжної системи для країн БРІКС, яка б зменшила залежність від долара США у міжнародній торгівлі та фінансових операціях. Проте ця ініціатива залишилася в стадії обговорень, оскільки національні економіки та фінансові інтереси країн БРІКС досить різні. 15 саміт БРІКС (2023 р.)

прийняв рішення дослідити це питання, однак у порядок денний 16 саміту воно навіть не ввійшло.

Було реалізовано ще цілий ряд дрібних ініціатив, які спрямовані на розширення співробітництва між країнами-учасниками. Разом з тим, сьогодні немає підстав вважати, що членство у БРІКС є суттєвим фактором економічного становища країн. Однак процес є досить динамічним і ситуація може змінитися протягом кількох років.

2. Організація є надзвичайно неоднорідною з глибокими внутрішніми суперечностями. Це породжує відмінності на рівні цінностей та інтересів. З таблиці 2 видно, що рівень економічного розвитку країн об'єднання дуже суттєво відрізняється. Наприклад, до блоку входять Об'єднані Арабські Емірати з ВВП на душу населення на рівні 53 тис. дол. та Ефіопія, де це показник складає 1,3 тис. дол., тобто у 40 разів менше. За таких умов важко знаходити спільні рішення, які б відповідали інтересам усіх учасників об'єднання.

Досить суттєвими є й моделі державного управління країн-учасниць. Сюди входять як відверто диктаторські режими, так і відносно демократичні країни. Тому коли постають питання, які стосуються, наприклад, прав людини чи інших ціннісних засад, зразу проявляються розбіжності країн-членів блоку.

Не слід забувати й про конфлікти між окремим країнами. Так, Китай має територіальні претензії до Індії, а відносини між Іраном та арабськими країнами завжди були напруженими.

3. Матеріальну основу інтеграції складають тісні зовнішньоекономічні відносини. Не можна сказати, що для всіх учасників БРІКС, наприклад, взаємна торгівля у рамках організації є досить вагомою. Так, до ТОП-5 експортерів та імпортерів більшості країн входить Китай. Але на долю країн за межами блоку припадає більша частина зовнішньої торгівлі. Навіть для Росії, яка знаходиться під жорсткими міжнародними санкціями через агресію проти України і яка у разі збільшила свої торговельні обороти з Китаєм та Індією, товарообіг всередині блоку складає менше 50% від загального показника. Більше того, для Китаю до ТОП-5 зовнішньоторговельних партнерів не входить жодна країна БРІКС (експорт: США – 15%, Гонконг – 7%, Японія – 5%, Німеччина – 4%, Південна Корея – 4%; імпорт: США – 7%, Південна Корея – 7%, Японія – 6%, Австралія – 6%) [9].

4. Міжнародна економічна інтеграція має проходити цілий ряд етапів, перш ніж досягається рівень, характерний, скажімо для ЄС. У рамках же БРІКС навіть не виникають питання про запровадження, наприклад, зони вільної торгівлі та митного союзу. Та й об'єктивних підстав для цього немає через причини, мова про які йшла вище.

Таким чином, розширення БРІКС, активізація його діяльності, спрямована на зменшення залежності від фінансових інститутів, які більшою мірою працюють на основі принципів та цінностей західної цивілізації, повинна братися до уваги у нових геостратегічних реаліях. Разом з тим, немає підстав очікувати, що БРІКС у найближчому майбутньому перетвориться глибоко інтегроване міжнародне об'єднання. Оскільки блок має більшу спрямованість «проти» когось (чи чогось), а не «за» розвиток власної співпраці, він не має достатній внутрішніх мотивів для удосконалення. Однак ігнорувати цього потенційно сильного гравця сучасного світу було б помилкою.

Список використаних джерел

1. Задоя А.О., Боцула А.П. Міжнародні інтеграційні та дезінтеграційні процеси: суперечливі наслідки. Академічний огляд. 2017. №1(46). С.92-97. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2017-1-46-10>
2. Шкурат М.С., Савченко М.В., Носачов Є.О. Роль країн БРІКС у сучасному глобальному економічному просторі. Галицький економічний вісник. Т.: ТНТУ. Том 85. № 6. С. 199–206. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.06.199
3. Чернишова Л.О. Співробітництво країн БРІКС як новий формат інтеграційного об'єднання. Економіка та суспільство. 2021. Випуск №33. С.
4. Вакарчук К.В. БРІКС в системі міжнародних відносин XXI ст. Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Соціологія і політичні науки. 2017. Т.22. Вип. 2(29). С.18-23.
5. Stewart Patrick. BRICS Expansion, the G20, and the Future of World Order. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2024/10/brics-summit-emerging-middle-powers-g7-g20?lang=en>
6. Nach, M., & Ncwadi, R. (2024). BRICS economic integration: Prospects and challenges. South African Journal of International Affairs, 31(2), 151–166. <https://doi.org/10.1080/10220461.2024.2380676>
7. World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>
8. Uses and applications of ICP data. URL: <https://www.worldbank.org/en/programs/icp/uses>
9. The World Factbook. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/>

Доповідь підготовлені у рамках реалізації міжнародного проєкту «Конкурентоспроможність Європи у новій глобальній економіці» № 101176059 – EuCompet – ERASMUS-JMO-2024-HEI-TCH-RSCH

**Co-funded by
the European Union**

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору(ам) і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури. Ні Європейський Союз, ні грантодавець не можуть нести за них відповідальність.